

رابطه جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری (نمونه موردی: دانش آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی سبزوار)

زینب سادات علوی منش

دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی دانشگاه آزاد سبزوار

چکیده

هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی رابطه جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری دانش آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی سبزوار بود. روش تحقیق توصیفی-همبستگی و جامعه آماری شامل کلیه دانش آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی مدارس شهر سبزوار بودند که نمونه تحقیق حاضر به صورت خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شد. تعداد جامعه آماری پژوهش ۱۶۰ نفر در دسترس و از آن تعداد از دانش آموزانی که حاضر به همکاری شدند انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات شامل پرسش‌نامه سنجش جهت‌گیری مذهبی آلپورت، پرسشنامه تربیت دینی جوانمرد و پرسش‌نامه سبک‌های هویت برزونسکی بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آمار استنباطی و توصیفی استفاده گردید. نتایج نشان داد، بین جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری دانش آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی سبزوار رابطه وجود دارد. ضریب همبستگی چندگانه بین جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری ($P < 0.001$ - $r = 0.715$ و $r = 0.787$). به عبارت دیگر، جهت گیری مذهبی ۷۸ درصد واریانس و تربیت دینی ۷۱ درصد، هویت پنداری را تبیین کرده است. بنابراین فرضیه پژوهش تأیید شد.

کلیدواژه‌ها: جهت گیری مذهبی، تربیت دینی، هویت پنداری.

۱- مقدمه

نوجوانی مرحله انتقالی بین کودکی و بزرگسالی است (بیابانگرد، ۱۳۹۵). چون عوامل زیستی، روانی و اجتماعی توأماً در بروز دوره نوجوانی دخالت دارند، تعیین سن دقیقی برای آغاز و پایان آن امکان پذیر نیست (شفیع آبادی، ۱۳۹۷). ورود به دوره نوجوانی با تغییرات مهمی از جمله بلوغ جنسی، روابط صمیمانه با همسالان، ریسک کردن و توانایی های جدید شناختی همراه است. این تغییرات، نوجوانان را وادار می سازد که به یگانگی و ثبات در تعریف خود بیندیشند و به دنبال آن باشند تا هویت خود را بسازند (برگر، ۲۰۱۹). در این دوره، نوجوان به تصمیم گیری و برنامه ریزی در حوزه های شغلی، مذهبی، سیاسی و ازدواج می پردازد (مارسیا، ۲۰۱۷). برای اولین بار موضوع هویت به صورت دقیق توسط اریکسون^۳ در سال ۱۹۵۰ مطرح شد. اریکسون «وحدت هویت» و «بحران هویت» را تعارف عمده دوران نوجوانی می داند و نوجوانی دوران هویت یابی است و هویت عبارت است از یک احساس نسبتاً پایدار از یگانگی خود». هویت دارای سه کارکرد اساسی است: افزایش توان گزینشی، ایجاد امکان ارتباط با دیگران، نیرو بخشی و انعطاف پذیری انسان. مطالعاتی در زمینه رشد هویت وجود دارد که تفاوت های فردی مهمی را در رفتار و ویژگی های فردیتی بین دانش آموزان را آشکار ساخته است. این یافته ها نشان می دهند که دانش آموزانی که در اندازه گیری هویت نمره بالای میانگین می آورند موفق تر، قابل اعتمادتر، سازگارتر، خودکارآمدتر و از لحاظ فردیتی منسجم تر (بهداشت روانی بالاتر) از دانش آموزانی هستند که نمرات هویت آنها پایین تر از حد متوسط است (شهر آرای، ۱۳۹۷). یکی از مولفه های مرتبط با هویت پنداری نوجوانان مقطع سوم تا ششم بالاخص دانش آموزان دختر که در سن تکلیف می باشند مسئله جهت گیری مذهبی می باشد، جهت گیری مذهبی، افکار والدین را سازمان داده و به تلاشهای آنها معنا می دهند. التزام به مذهب می تواند تجربه و پاسخ والدین را به کودک خود، تحت تأثیر قرار دهد. ترن بال^۴ (۲۰۲۰) معتقد هستند که منابع مذهبی از طریق هویت پنداری اجتماعی و باوردهی، احتمال پذیرش تاب آوری والدین را در خانواده یا در موقعیت های استرس زا افزایش می دهند. پژوهش ها نشان داده اند که بین منابع مذهبی و چگونگی کنار آمدن با ناملایمات زندگی ارتباط وجود دارد و شکل های مختلف مقابله مذهبی با هویت پنداری با مشکلات ارتباط پیدا می کنند. همچنین مشخص شده است افرادی که روحیه مذهبی دارند از سطوح بالاتری از تاب آوری علیه ضربه های زندگی بهره مند هستند (ننان، ۲۰۱۹). یکی دیگر از مولفه هایی که بر هویت پنداری موثر است میزان تربیت دینی فرزندان می باشد. تربیت دینی از جمله حوزه های مهم تربیتی است که چنانچه سوء فهم و عمل نسبت به آن صورت پذیرد، آسیب های فراوانی را در پی خواهد داشت. یکی از حوزه های مهم این آسیب شناسی، به مفهوم بنیادین کمال گرایی دینی و شکل آسیب زای آن یعنی کمال گرایی غیرواقع گرا مربوط شده و وضعیت سلامت در این حالت، سهل گیری بیان شده است. دو نکته مهم درباره مقام قرب و مقام عبودیت و کمال طاعت، به عنوان غایت قصد و هدف نهایی تربیت دینی اسلامی قابل ذکر است. یکی آنکه اصولاً بقای موجود ناقص اما متحرکی همچون انسان، به رفع نقص و رسیدن به کمالی است که واجد می شود. چنین موجودی به هر درجه ای از کمال که می رسد واجد بقا در همان حد خواهد شد و از آنجا که انسان گرایش به جاودانگی دارد، میل به نهایت کمال، که از منظر دین رسیدن به مقام قرب و خداگونه شدن است در او سیلان دارد. اما چنین موجودی امکان نیل به مقصد را به طور دفعی ندارد؛ چراکه ظرفیت ها و امکانات او چنین اجازه ای را به او نخواهد داد. لذا صیوروت و حرکت او در جهت کمال غایی، مدرج یا به عبارتی مرتبه ای است. یا به عبارت دیگر: به دلیل تشکیکی و مرتبت مند بودن قرب، این مقام در فرایند تربیت دینی، به فراخور ظرفیت های وجودی افراد و به اندازه درجه و مرتبه آنها نکته دیگر، این حقیقت است که تنوع در عالم انسان ها دلالت بر تعدد کمالات انسانی به عدد آدمیان دارد و هر فردی هدایت و کمال خاص خود را که در خور اوست نه دیگری، کسب می نماید

1 Berger

2 Marcia

3 Erikson

4 Turnball

5 Neenan

(سروش، ۱۳۹۶). بنابراین با توجه به موارد بیان شده نویسنده در پژوهش خود به این سؤال پاسخ می‌دهد که آیا بین جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری دانش آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی سبزواری رابطه ای وجود دارد؟

هدف اصلی

بررسی رابطه جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری دانش آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی سبزواری

فرضیه اصلی

بین جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری دانش آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی سبزواری رابطه وجود دارد.

چارچوب نظری

- تربیت دینی

یکی از مباحثی که برای شناخت عمیق مخاطبان تعلیم و تربیت دینی و دوری از تعامل ناآگاهانه با آنان به‌ویژه در سنین پایین‌تر ضرورت دارد، رشد تفکر دینی است. در این زمینه، کارهای متعددی صورت پذیرفته است که از جمله آثار کلاسیک می‌توان به تحقیق سال ۱۹۲۹م ژان پیاژه^۱ با عنوان «چگونگی تفکر کودکان درباره طبیعت» و تحقیق سال ۱۹۳۰م در مسئله «جاندار پنداری» و نظریه هارمز^۲ اشاره داشت. یکی دیگر از کسانی که به موضوع رشد و تکامل تفکر دینی توجه کرد، رونالد گلدمن^۳ بود که بر اساس تحقیقات وسیع میدانی خود، دو کتاب در این زمینه تألیف کرد (باهنر، ۱۳۹۶).

به‌طور کلی، در نظریه گلدمن، وجود سه مرحله تفکر شهودی، عملیات عینی و عملیات صوری نظریه پیاژه در درک مفاهیم دینی نیز تأیید شد؛ اما با این تفاوت که مرحله عملیات عینی در زمینه‌های مذهبی، مدت زمان بیشتری به طول می‌انجامد و تا حدود سن عقل (سیزده یا چهارده سالگی) ادامه می‌یابد. این مهم نشان می‌دهد که نباید مباحث و تعالیم دینی را با سایر مباحث علمی مقایسه کرد. اما چنانچه تجربه‌های مذهبی کودکان در خانه، مدرسه و محیط‌های مذهبی افزون شوند و شیوه‌های تعلیم و تربیتی مناسبی به کار رود، می‌توان از این تأخیر کاست؛ و گرنه با بزرگسالی مواجه می‌شویم که هنوز در تفکر دینی خود درگیر محدودیت‌های کودکی خود است و درک ناقصی از مفاهیم دینی دارد (خادمی، ۱۳۹۵).

مبانی نظری جهت گیری مذهبی

واژه «دین» در لغت به معنای گوناگون از جمله، جزا، اطاعت، قهر و غلبه، عادت، انقیاد، خضوع، پیروی و مانند آنها آمده است. در قرآن کریم نیز آیاتی وجود دارد که از آنها معنای جزا، شریعت و قانون، طاعت و بندگی استنباط می‌شود (علیزاده، ۱۳۹۱). همین موارد استعمال واژه «دین» در قرآن می‌تواند به عنوان راهی شمرده شود برای شناسایی و به دست آوردن تعریف دین از دیدگاه اسلام. با این دقت، در خواهیم یافت که «دین عبارت است از اطاعت، گرایش، فرمانبرداری و تسلیم در برابر حقیقت» که در این صورت، با معانی لغوی نیز سازگاری بسیار خواهد داشت.

علامه محقق طباطبایی نیز در تفسیر المیزان می‌نویسد:

«لا یدینون دین الحق، ای لا یطیعون: از دین حق پیروی نمی‌نمایند و به آن گرایش ندارند و یا آن را دین حق تلقی نمی‌کنند (ای لا یأخذونه)» (طباطبایی، ۱۳۷۸).

«تعریف دین از نظر اسلام را می‌توان از موارد استعمال واژه «اسلام» در قرآن نیز به دست آورد. «اسلام» نیز به معنی تسلیم و اطاعت است و این از آن جهت است که اسلام به معنای اصطلاحی (دینی که به وسیله محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله ابلاغ شده) نیز بشریت را به تسلیم و اطاعت در برابر حقیقت کامل منحصر به فرد دعوت می‌نماید. این نکته از آیاتی که دین تمامی پیامبران را اسلام معرفی کرده نیز استفاده می‌شود.» (لاریجانی، ۱۳۷۶).

و در تلخیصی از کلام علامه طباطبایی چنین آمده است:

1 Jean Piaget

2 Harms

3 Ronald Goldman

«دین نظام عملی مبتنی بر اعتقاد است که مقصود از اعتقاد در این مورد، تنها علم نظری نیست؛ هر چند که علم نظری برای آن نیز ضرورت دارد؛ زیرا علم نظری به تنهایی مستلزم عمل نیست؛ بلکه مقصود از اعتقاد، علم به وجوب پیروی بر طبق مقتضای علم قطعی است.» (طباطبایی، ۱۳۷۸).

این گونه تعریف ها پس از تبیین دیدگاه‌های گونه‌گون که در این مورد وجود دارد با دقت بیشتری باید مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد؛ اما اشاره به آن در ایجاد تصور اجمالی موضوع، مفید است.

دیدگاه ها و آرای متکلمان درباره جهت گیری مذهبی

در بحث از مفهوم دین عمدتاً دو گروه «متکلمان» و «جامعه‌شناسان» هر یک با دلایل گوناگونی به تبیین «دین» پرداخته و از آن تعاریف متفاوت ارائه داده‌اند. متکلمان از آن حیث که دین و مسائل دینی موضوع علم آنها بود و جامعه‌شناسان و مردم‌شناسان از آن جهت که تأثیر و نقش دین در جوامع و تمدن بشری و همچنین حضور آن به عنوان یک پدیده اجتماعی قابل توجه بدان نظر کرده‌اند.

در تعاریف متکلمان گاهی «دین بماهو دین» مورد نظر قرار گرفته است؛ مانند آنچه گفته‌اند:

دین عبارت از یک نظام الهی است که برای صاحبان خود وضع شده است و مشتمل بر اصول و فروع می‌باشد. (ناس، ۲۰۱۰)

در المیزان نیز ذیل آیه ۲۷ سوره روم می‌خوانیم:

«دین جز قانون زندگی و راهی که انسان باید برای رسیدن به سعادت بپیماید، نیست و هدف نهایی انسان همان رسیدن به سعادت است.» (طباطبایی، ۱۳۷۸).

«دین در عرف قرآن، سنت اجتماعی حاکم بر جامعه می‌باشد و سنت‌های اجتماعی یا دین حق و فطری است که همان اسلام می‌باشد یا دین منحرف از راه خدا و تحریف شده است.» (علیزاده، ۱۳۹۱).

در کنار این تعاریف، در بعضی دیگر از تعاریف ها، اصولاً حیثیت اعتقاد و التزام انسان، مبنای تحلیل و توصیف قرار گرفته است.

«دین عبارت است از اقرار به زبان، اعتقاد به پاداش و کیفر در آن جهان و عمل به ارکان و دستورات آن.» (ناس، ۲۰۱۰)

دیدگاه‌های جامعه‌شناسان

درباره تعاریف و دیدگاه‌های جامعه‌شناسان و صاحب‌نظران علوم اجتماعی اختلاف نظر و تفاوت مبنای تحلیلی، بیشتر مشاهده می‌شود. گذری اجمالی به پاره‌ای از این تعاریف، شاهدی بر کثرت آرا و تفاوت نگرش آنها در مفهوم دین است. این تعاریف را می‌توان چند دسته تقسیم کرد: دسته نخست تعاریفی است که جنبه‌های «جامعه‌شناختی» با وضوح بیشتری در آنها انعکاس یافته و بر مبنای دیدگاه‌های جامعه‌شناختی به موضوع نظر می‌کنند. به عنوان نمونه، در کتاب فرهنگ جامعه‌شناسی تحت عنوان «دین و مذهب» توضیحات روشنگری آمده است:

«در جامعه‌شناسی مجازاً دو تلقی در مورد تعریف دین وجود دارد: اولی به پیروی از دورکیم^۱ (۱۹۱۲)، آن را از نقطه نظر آثار و وظایف اجتماعی‌اش چنین تعریف می‌کند: دین دستگاهی از باورها و آداب است، در رابطه با مقدساتی که مردم را به صورت گروه‌های اجتماعی به یکدیگر پیوند می‌دهد. در معنی کردن دین با این تلقی، بعضی از جامعه‌شناسان مفهوم آن را بسط داده و دین را در بر گیرنده ملیت‌گرایی نیز به حساب آورده‌اند. نظرگاه ذکر شده، بدین عنوان که بیش از اندازه شمولیت دارد مورد انتقاد قرار گرفته است؛ چرا که تقریباً هرگونه فعالیت همگانی - مثلاً مسابقات بیس بال هم - می‌تواند اثرات وحدت بخش بر گروه‌های اجتماعی داشته باشد» (آبرکروس^۲، ۲۰۱۱).

از همین جامعه‌شناس فرانسوی تعریف مشابه دیگری نقل شده است:

1 Jan nas

2 David Émile Durkheim

3 Nicholas Abercross

«دین نظام وحدت یافته‌ای است از اعتقادات و اعمال مربوط به اشیای مقدس - یعنی اشیایی که مجزا شده و تحریم گردیده‌اند - اعتقادات و اعمالی که همه گروندگان را در جمعیت اخلاقی واحدی که معبد نامیده می‌شود، وحدت می‌بخشد.» (آبرکروس، ۲۰۱۱).

چنین نگرشی به دین، که همراه با پیدایش رشته‌های جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی بود، مسبب ورود عوامل اجتماعی، اقتصادی، تاریخی و فرهنگی در تعریف‌سازی، شد و همانگونه که در دایرة‌المعارف دین اشاره شد، «در واقع، بعضی از طرفداران این رشته‌های علمی، به تصریح یا تلویح برآنند که تعریف و ماهیت دین از تحلیل ساختارهای دینی حاصل می‌گردد» (خرمشاهی، ۱۳۹۳).

توجه به نظرات «باخ» نیز در این مورد می‌تواند گویا باشد. او مذهب را نوعی از خود بیگانگی دانسته و معتقد بود پیشرفت و گسترش شناخت انسان و بازگشت او به خود جبراً باعث منتفی شدن مذهب می‌گردد و بر این مبنای، در تحلیلی که از مذاهب ارائه می‌کرد، آن را مولود فعل و انفعالات جامعه و در واقع، ناشی از حالت از خود بیگانگی انسان نسبت به خود می‌دانست. (مطهری، ۱۳۹۴)

تعاریف دیگری را نیز می‌توان جزو دیدگاه جامعه‌شناختی جدید نسبت به دین قرارداد؛ با این وجه تمایز که نقش و تأثیر فرهنگ و الگوی رفتاری در آنها به گونه‌ای چشمگیر وجود دارد. از این نمونه به آنچه در مقاله «دین» در دایرة‌المعارف دین آمده است، اشاره می‌کنیم:

«دین عبارت است از سازمان‌یابی حیات بر محور ابعاد عمقی تجربه که بر طبق فرهنگ محیط، از نظر صورت، کمال و روشنی فرق می‌کند.» (آبرکروس، ۲۰۱۱).

مبانی نظری هویت پنداری

مفهوم هویت پنداری از موضوعات مهم و اساسی در دانش روانشناسی و یکی از جنبه‌های مهم شخصیتی هر فرد است. هویت پنداری شامل مجموعه ویژگی‌هایی است که شخص به‌عنوان یک موجود منحصر به فرد از خود ادراک می‌کند و از طریق روابط اجتماعی کسب می‌شود. از نظر راجرز، فردی که از هویت پنداری قوی و مثبت برخوردار است، در مقایسه با فردی که هویت پنداری ضعیف دارد، نظرهای کاملاً متفاوتی نسبت به جهان خواهد داشت و در کار و تحصیل خود موفق خواهد بود (حبیب‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴). هویت پنداری توصیف فرد از خود است. هویت پنداری مجموعه‌ای از افکار، احساسات و نگرش‌هایی است که هر کس درباره خودش پرورش می‌دهد. هویت پنداری تصویری است که فرد به هنگام تأمل در مورد ویژگی‌های خودش دارد. اما هویت پنداری تنها به آنچه که شخص در مورد خودش می‌بیند، خلاصه نمی‌شود و آنچه هم که فرد احساس می‌کند دیگران در مورد او می‌بینند، را دربرمی‌گیرد. بنابراین، خودپنداره از قضاوت‌های واقعی یا تصور شده دیگران و به‌ویژه افراد مرتبط در محیط اجتماعی هم شکل می‌گیرد. هویت پنداری فرد بر اثر تعامل فرد با محیط و با توجه به نقشی که تقویت‌کننده‌ها بازی می‌کنند. یعنی بازخوردی که فرد از عملکرد خود به دست می‌آورد، حاصل می‌شود (سعیدیان و نیلی، ۱۳۹۱).

هویت پنداری به‌عنوان یکی از ویژگی‌های شخصیتی انسان، کیفیتی منحصر به نوع آدمی است. در تمدن‌های باستان در این باره نظرات و مطالب گسترده‌ای مطرح شده است. افلاطون، ارسطو و اندیشمندان و فلاسفه سایر اعصار و قرون نیز درباره‌ی تصوراز خویشتن به اظهارنظر پرداختند. در متون اخیر روان‌شناسی نیز بر نقش هویت پنداری مثبت در سازگاری و مقابله با استرس از یک‌سو و اثرات آن در افزایش بهبود کیفیت زندگی از سوی دیگر تأکید کرده‌اند. خودپنداره آموختنی است و این موضوع هم برای فرد و هم برای کسانی که مسئول پرورش او در کودکی هستند دارای اهمیت فراوان می‌باشد. هیچ فردی با هویت پنداری به دنیا نمی‌آید بلکه خودپنداره به تدریج ظهور و بروز می‌یابد و در عین حال دارای فرایندی پویا و ساختارمند می‌باشد. این فرایند از عوامل متعددی تأثیر می‌پذیرد که از مهمترین این عوامل می‌توان به رابطه با دیگران اشاره کرد (صالحی، ۱۳۹۲). بنابراین می‌توان گفت هم‌چون بسیاری از ویژگی‌های شخصیتی دیگر فرد، در نتیجه عمل متقابل یا محیط و

به‌خصوص در نتیجه عمل متقابل ارزشیابی شده با دیگران، ساخت «خود» تشکیل می‌گردد. بدین ترتیب نه‌تنها شکست‌ها و موفقیت‌های فرد در زندگی، بلکه تصور و نگرش مثبت یا منفی اطرافیان درباره فرد، زمینه شکست و موفقیت فرد را فراهم می‌آورند. بنابراین می‌توان گفت هویت‌پنداری به‌طور عمده محصول اجتماع است و حاصل برخوردهای اجتماعی است. اما اینکه چه تصویری فرد از خود دارد، جدا از اینکه این تصور مربوط به آنچه شخص در مورد خودش می‌بیند و یا شکل گرفته از بازخورد دیگران باشد، تعیین‌کننده شیوه رفتار است. راجرز خودپنداره را الگویی سازمان‌یافته و پایدار از ادراکات می‌داند که تعیین‌کننده شیوه زندگی است. راجرز بر این عقیده است که این هویت‌پنداری ادراک شده، به‌نوبه خود، بر ادراک فرد از جهان و هم بر رفتار او تأثیر می‌گذارد (سعیدیان و نیلی، ۱۳۹۱).

بدون شک، اساسی‌ترین کلید برای شخصیت و رفتار انسان، تصویری است که در ذهن خود از خویشتن دارد. هویت‌پنداری، انگیزه قوی در رفتار فرد است. عمل و رفتار فرد مطابقت دارد با اینکه او در آن زمان، خویش را چگونه می‌بیند. این هویت‌پنداری ماست که تقریباً در تمام نگرش‌ها و رفتارهای ما منعکس می‌شود. اینکه در مورد خودم چه احساس و چه رفتاری دارم، تعیین‌کننده اکثر رفتارهای من است. خودانگاره ما، حالتان را کنترل می‌کند و حدود آنچه که می‌توانیم به آن دست‌یابیم را تعیین می‌کند. به عقیده هارتر^۱ (۱۹۹۹)، ارتقاء هویت‌پنداری دارای اهمیت زیادی است، زیرا با کسب موفقیت در زندگی و موفقیت‌های تحصیلی ارتباط دارد (سعیدیان و نیلی، ۱۳۹۱).

- پیشینه پژوهش

- صدیقی ارفعی؛ گنجی؛ یزدانی ورزش و نادری راوندی (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان: رابطه سبک‌های هویت‌پنداری با جهت‌گیری مذهبی در دانشجویان. بیان داشتند، هدف پژوهش حاضر، پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی براساس سبک‌های هویت‌پنداری در دانشجویان است. برای دستیابی به این هدف، ۱۵۰ دانشجوی کارشناسی دانشگاه کاشان با میانگین سنی ۲۱/۸۶ سال و انحراف استاندارد ۲/۲۴ سال به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. یافته‌ها بر رابطه تنگاتنگ هویت و مذهب در جوانان صحه می‌گذارد و تأکید می‌کند که در بررسی جهت‌گیری مذهبی دانشجویان، باید به سبک‌های هویت‌یابی آنان توجه ویژه کرد.

- اقدسی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با نام «بررسی رابطه سبک‌های هویت با ارتباط دینی همسالان در بین همسالان دبیرستان‌های شهرستان میاندوآب» به این نتیجه رسیدند که بین سبک‌های هویت و میزان ارتباط با همسالان، رابطه معنی‌داری وجود دارد. همچنین سبک‌های هویت اطلاعاتی و سردرگم/اجتنابی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر، تفاوت معناداری نداشت؛ ولی در سبک هویت هنجاری، تفاوت معناداری مشاهده شد.

- وطن پرست، پارسب و شهسوارزاده جنگی (۱۳۹۹) در مقاله خود با عنوان: بررسی رابطه ی دین‌داری و بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان بم. بیان نمودند، در پژوهش حاضر به منظور بررسی رابطه ی دین‌داری و برخی متغیرهای دموگرافی با بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان بم انجام شده است. نمونه ی پژوهش شامل ۱۶۵ دانش‌آموز دبیرستانی (۸۹ نفر دختر، ۷۶ نفر پسر) بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. نتایج نشان داد که بین دختران و پسران از لحاظ دین‌داری تفاوتی وجود ندارد ولی از لحاظ بحران هویت تفاوت معناداری وجود دارد، به طوری که دختران بحران هویت بیشتری دارند.

- دهشیری (۱۳۹۹)، در مقاله خود با عنوان: بررسی رابطه دین‌داری و بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان یزد. بیان داشتند، پژوهش حاضر به منظور بررسی رابطه دین‌داری و برخی متغیرهای دموگرافی با بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان یزد انجام شده است. نمونه پژوهش شامل ۱۶۵ دانش‌آموز دبیرستانی (۸۹ نفر دختر، ۷۶ نفر پسر) بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. نتایج پژوهش حاکی از آن بود که بین دین‌داری و بحران هویت و نیز بین پیشرفت تحصیلی و بحران هویت رابطه معکوس و معنی‌داری وجود دارد. بین بحران هویت با متغیرهای میزان درآمد خانواده، میزان تحصیلات پدر و مادر رابطه‌ای مشاهده نشد. نتایج آزمون نشان داد که بین

1. Harter

دختران و پسران از لحاظ دین داری تفاوتی وجود ندارد ولی از لحاظ بحران هویت تفاوت معناداری وجود دارد؛ به طوری که دختران بحران هویت بیشتری دارند.

- یافته‌های پژوهش برزونسکی و همکاران^۱ (۲۰۲۱) در بررسی خود با عنوان: چگونگی شکل‌گیری هویت رابطه سبک‌های هویت و جهت‌گیری مذهبی نشان داد سبک هویت اطلاعاتی با ارزش‌ها، رابطه مثبت دارد؛ در حالی که سبک هویت هنجاری با ارزش‌هایی همچون امنیت و سنت، ارتباط مثبت دارد. در نهایت، در نحوه رویکرد افراد یا جلوگیری از ایجاد حسی هویتی ممکن است ارزش‌ها نقش داشته باشد.

- کاسون^۲ (۲۰۲۱) در پژوهشی با نام «حق داشتن بریکولاژ: هویت پنداری دانش‌آموزان کاتولیک از هویت مذهبی آنها و پیامدهای آن برای مدارس کاتولیک در انگلستان براساس نظریه‌های هروی لگرز و بریکولاژ مذهبی» نشان دادند جوانان اعتقاد داشتند حق داشتن هویت کاتولیک خود را دارند؛ حتی اگر درک آنها با تعریف‌های کلیسای کاتولیک یا پژوهشگران دانشگاهی مطابقت نداشته باشد.

- لیشون و بول^۳ (۲۰۲۱) در پژوهشی با نام «بررسی هویت جوانان حومه شهر بر تربیت دینی»، نقش خاطرات، برخوردها، تجربه‌های شخصی و فضاهای مختلفی را که افراد با روایت و داستان‌هایی که خود را تعریف می‌کنند، بررسی کرده‌اند. آنها با تکیه بر زندگی جوانان، نقش خاطرات را در ساخت هویت، اساسی دانستند که تجربه‌های شخصی براساس جایگاه و موقعیت فرد و روایت‌های هرمنوتیکی، تفسیری از هویت فرد ارائه می‌دهد.

روش تحقیق

با توجه به اینکه پژوهش به رابطه بین دو متغیر اشاره می‌کند لذا نوع پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش تحقیق توصیفی-همبستگی می‌باشد. جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی مدارس شهر سبزوار به تعداد تقریبی ۲۷۰ نفر می‌باشد. نمونه تحقیق حاضر به صورت خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شد. ابتدا از بین مدارس ابتدایی شهر سبزوار ۳ مدرسه به صورت تصادفی انتخاب، سپس از هر مدرسه ۴ کلاس (از هر پایه یک کلاس) به صورت تصادفی انتخاب شدند. در هر کلاس ابتدا توضیحات لازم در مورد تحقیق ارائه گردید. تعداد دانش‌آموزان این کلاس‌ها در مجموع ۲۷۰ نفر بودند. سپس پرسشنامه‌ها در بین دانش‌آموزان توزیع و از آنها خواسته شد پس از اتمام پاسخ‌دهی آنها را به محقق بازگردانند. از تعداد ۲۷۰ پرسشنامه توزیع شده در بین دانش‌آموزان تنها ۱۶۰ دانش‌آموز پرسشنامه‌ها را بازگرداندند. پس نمونه آماری پژوهش ۱۶۰ نفر در دسترس و از آن تعداد از دانش‌آموزانی که حاضر به همکاری شدند انتخاب گردیدند.

جهت شناسایی عوامل اثرگذار (نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید) از پرسشنامه‌های استاندارد استفاده شد.

۱- پرسش‌نامه سنجش جهت‌گیری مذهبی آلپورت (۱۹۶۷): آلپورت و رأس (۱۹۶۷) این مقیاس را برای سنجش جهت‌گیری‌های مذهبی درونی و بیرونی تهیه کردند. این پرسش‌نامه، ۲۰ پرسش چهاردرجه‌ای (کاملاً مخالف، تقریباً مخالف، تقریباً موافق و کاملاً موافق) دارد. جهت‌گیری مذهبی درونی، ۹ پرسش (پرسش‌های ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۱) و جهت‌گیری مذهبی بیرونی، ۱۲ پرسش (پرسش‌های ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲) را شامل می‌شود. در ایران جان بزرگی (۱۳۸۹) اعتبار این مقیاس را در یک گروه نمونه ۲۳۵ نفری از دانشجویان دانشگاه‌های تهران با اعتبار ۰/۷۳ بر اساس آلفای کرونباخ گزارش کرده است.

۲- پرسشنامه تربیت دینی جوانمرد (۱۳۹۴): پرسشنامه شامل ۴۰ گویه بسته پاسخ می‌باشد. این ۴۰ سؤال در ۱۱ مولفه مشخص می‌شوند. طیف مورد استفاده در پرسشنامه بر اساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت می‌باشد (شامل: خیلی کم، کم، تا اندازه‌ای، زیاد و خیلی زیاد). جوانمرد (۱۳۹۴) روایی این پرسشنامه را برای دانشجویان دختر ۰/۷۴ و برای دانشجویان پسر

1 Berzonsky, M.D., Cieciuch, J., Duriez, B., and Soenens, B.

2 Casson, A.

3 Leyshon, M., and Bull, J.

۰/۷۹ گزارش کرده است. ضریب پایای آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۸ و با استفاده از روش تنصیف ۰/۸۷ گزارش شده است.

۳- پرسش‌نامه سبک‌های هویت برزونسکی (۱۹۸۹): پرسش‌نامه سبک‌های هویت را برزونسکی (۱۹۸۹) برای ارزیابی سبک‌های هویت اطلاعاتی، هنجاری، سردرگم-اجتنابی تدوین کرد. در این ابزار، تعهد هویت نیز جداگانه اندازه‌گیری می‌شود. این پرسش‌نامه، شامل ۴۰ پرسش با پاسخ‌هایی در طیف لیکرت ۵ درجه‌ای است که به صورت گزینه‌های کاملاً مخالف، تا حدودی مخالف، نظری ندارم، تا حدودی موافق و کاملاً موافق رتبه‌بندی شده است و به ترتیب، نمره‌های یک، دو، سه، چهار، پنج به هرکدام اختصاص می‌یابد. پایایی مقیاس به روش آلفای کرونباخ، به ترتیب برای سبک‌های اطلاعاتی، هنجاری و سردرگم-اجتنابی در مطالعه برزونسکی (۱۹۹۲)، به نقل از غضنفری، (۱۳۸۲) ۰/۶۲، ۰/۶۶ و ۰/۷۳ و در مطالعه وایت و همکاران (۱۹۹۸)، به نقل از غضنفری، (۱۳۸۲) ۰/۵۹، ۰/۶۴، ۰/۷۷ گزارش شده است.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آمار استنباطی و توصیفی استفاده گردید. از روش آمار توصیفی برای بررسی میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای پژوهش و از آمار استنباطی برای تجزیه و تحلیل فرضیه‌های تحقیق استفاده شد که شامل آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون چندمتغیره بود. در این پژوهش با استفاده از نرم افزار SPSS ۲۵ داده‌ها تجزیه و تحلیل گردیدند.

تجزیه و تحلیل آماری

تمامی آزمودنی‌های این پژوهش دختران سوم تا ششم ابتدایی می‌باشند. بر اساس اطلاعات بدست آمده از پرسشنامه، فراوانی آزمودنیها بر اساس پایه تحصیلی پاسخگویان مطابق جدول زیر می‌باشد.

جدول ۱- توزیع فراوانی مربوط به میزان تحصیلات پاسخ دهندگان

پایه تحصیلات	فراوانی	درصد
سوم	۴۴	۲۷
چهارم	۲۶	۲۳
پنجم	۲۸	۲۴
ششم	۴۲	۲۶

تجزیه و تحلیل فرضیه اصلی پژوهش

بین جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری دانش آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی سبوار رابطه وجود دارد.

جدول ۲- نتایج تحلیل رگرسیون هویت پنداری با جهت گیری مذهبی و تربیت دینی

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	R	R ²	F	B	β	t	P
هویت پنداری	جهت گیری مذهبی	۰/۷۸۷	۰/۶۲۶	۳۶۵/۴۹ P<۰/۰۰۱	۰/۶۵	۰/۷۱	۱۹/۱۱	۰/۰۰۱
	تربیت دینی	۰/۷۱۵	۰/۵۹۳	۲۸۷/۸۴ P<۰/۰۰۱	۰/۶۱	۰/۶۶	۱۷/۵۳	۰/۰۰۱

همان‌گونه که در جدول ۲-مشاهده می‌شود، ضریب همبستگی چندگانه بین جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری معنادار است ($P < 0/001$ و $R = 0/715$) و $R = 0/787$. به عبارت دیگر، جهت گیری مذهبی ۷۸ درصد واریانس هویت پنداری و تربیت دینی ۷۱ درصد هویت پنداری را تبیین کرده است.

جدول ۴۳ تحلیل واریانس

مدل	مجموع مجزورات	درجه آزادی	مجزور میانگین	نمره F	معنی داری
۱ رگرسیون	۱۰۳۱۵/۰۵	۱	۵۱۵۷/۵۳	۷۶/۶۸	۰/۰۰۰
باقی مانده	۶۳۲۲/۰۴	۱۵۹	۶۷/۲۶		
کل	۱۶۶۳۷/۰۹	۱۶۰			

با توجه به جدول ۳- میزان نمره F و سطح معنی داری که کمتر از سطح آلفای ۰/۰۱ است، نشان می‌دهد که مدل رگرسیون معنادار می‌باشد و همچنین توانسته است؛ تغییرات در متغیر وابسته را پیش بینی کند.

۴- ضریب بتا

مدل	ضریب معیار نشده		نمره T	معنی داری
	ضریب همبستگی بتا	خطای استاندارد بتا		
ثابت	۰/۳۲	۰/۰۶۹	۴/۶۲	۰/۰۰۰
هویت پنداری	۰/۶۶	۰/۰۹۶	۱/۶۳	۰/۰۰۰
جهت گیری مذهبی	۰/۵۴	۰/۰۸۸	۱/۴۱	۰/۰۰۰
تربیت دینی	۰/۵۰	۰/۰۵۶	۱/۳۲	۰/۰۰۰

بر اساس اطلاعات موجود در جدول ۴- مقدار ضریب استاندارد شده (Beta) نشان دهنده سهم متغیرهای مستقل در پیش بینی متغیر ملاک (هویت پنداری) می‌باشد، جهت گیری مذهبی و تربیت دینی به ترتیب به مقدار ۰/۵۴۱ و ۰/۵۰ هویت پنداری را پیش بینی می‌کند و بین جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری رابطه معنی داری وجود دارد. نتایج این آزمون نشان داد که ($P < 0/001$) تفاوت معناداری وجود داشت.

جدول ۵- خلاصه مدل رگرسیون

مدل	ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای معیار تخمین	دوربین واتسن
۱	۰/۷۸۷	۰/۶۲۰	۰/۶۱۲	۲/۳	۲/۴
۲	۰/۷۱۵	۰/۵۹۰	۰/۵۸۱	۱/۸	۲/۰۲

متغیر ملاک (وابسته): هویت پنداری

متغیرهای پیش بین (مستقل): جهت گیری مذهبی و تربیت دینی

اطلاعات موجود در جدول فوق نشان می‌دهد که میزان ضریب همبستگی چندگانه (۰/۷۸۷) نشان دهنده‌ی رابطه معنی دار بین هویت پنداری و جهت گیری مذهبی و نیز میزان ضریب همبستگی چندگانه (۰/۷۱۵) نشان دهنده‌ی رابطه معنی دار بین هویت پنداری و تربیت دینی می‌باشد و ضریب تعیین تعدیل شده، نشان می‌دهد که ۰/۶۲۰ و ۰/۵۹۰ از تغییرات در متغیر وابسته ملاک به متغیرهای پیش بین می‌باشد و نمره دوربین واتسن که بیانگر استقلال خطاهاست (اگر بین باقیمانده‌ها همبستگی متوالی وجود نداشته باشد، مقدار این آماره باید به ۲ نزدیک باشد. اگر به صفر نزدیک باشد نشان دهنده همبستگی مثبت و اگر به ۴ نزدیک باشد نشان دهنده همبستگی منفی است. در مجموع اگر این آماره بین ۱/۵ تا ۲/۵ باشد جای نگرانی نیست).

نتایج حاصل از آزمون فرضیه های پژوهش

تمامی آزمودنی های این پژوهش دختران سوم تا ششم ابتدایی می باشند. بیشترین فراوانی مربوط به پایه تحصیلی سوم و پایین ترین آن پایه چهارم بوده است.

بررسی فرضیه اصلی پژوهش: بین جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری دانش آموزان دختر پایه سوم تا ششم ابتدایی سبزواری رابطه وجود دارد. همان گونه که مشاهده شد، ضریب همبستگی چندگانه بین جهت گیری مذهبی و تربیت دینی با هویت پنداری معنادار است ($P < 0/001$ - $R = 0/715$ و $R = 0/787$). به عبارت دیگر، جهت گیری مذهبی ۷۸ درصد واریانس هویت پنداری و تربیت دینی ۷۱ درصد هویت پنداری را تبیین کرده است. نتایج این فرضیه با نتایج پژوهش های، صدیقی ارفعی؛ گنجی؛ یزدانی ورزنده و نادری راوندی (۱۴۰۰)، امینی و همکاران (۱۳۹۸)، کاسون (۲۰۲۱) و لانگ و همکاران (۲۰۱۷) هم سو و هم جهت است. در تبیین فرضیه فوق می توان گفت، هویت مقوله ای است که هم در سطح فردی و هم در سطح اجتماعی مطرح است. روان شناسان و جامعه شناسان و به طور کلی، عالمان علوم اجتماعی می خواهند بر این واقعیت تأکید کنند که احساس هویت، به واسطه دیالکتیک میان فرد و جامعه شکل می گیرد. هویت، کم و بیش در نگرش ها و احساسات افراد نمود می یابد؛ ولی بستر شکل گیری آن، زندگی جمعی است؛ بنابراین، هویت هر فردی، آن چیزی است که او را شبیه خودش و متفاوت با دیگران می کند؛ آن چیزی که فرد با آن، خودش را می شناسد و تعریف می کند و آن چیزی که با آن، خودش را پذیرفته شده و شناخته شده از طرف دیگران احساس می کند؛ بنابراین، گفتنی است هویت اجتماعی، دستاوردهای عملی، یعنی یک فرایند است و همچنین فهم هویت فردی و جمعی از طریق به کار گرفتن کنش متقابل دیالکتیک درونی و برونی، امکان پذیر است. با توجه به مبانی نظری و تجربی به نظر می رسد که نوع نگرش و عملکرد دانش آموزان در رابطه با مذهب (جهت گیری مذهبی) و تربیت دینی از عوامل فردی و اجتماعی گوناگونی از جمله سبک پردازش اهداف، آرمان ها و اولویت های آنان (هویت پنداری) متأثر باشد. در تبیین نقش هویت پنداری در پیش بینی جهت گیری مذهبی و تربیت دینی گفتنی است دانش آموزان دختر دارای این جهت گیری، زندگی خود را پیرامون محورهای مذهبی خود ساختار بندی می کنند؛ از این رو، برای دستیابی به این نوع جهت گیری مذهبی، فرد به تعمق وسیع و همه جانبه ای در تمامی ابعاد زندگی نیاز دارد؛ بنابراین، بدون جست و جوگری و تفکر نمی توان به آن دست یافت. به طور کلی، می توانیم دین را یک نظام اجتماعی فرهنگی تعریف کنیم که در چارچوب آن، برخی رفتار و اعمال تعیین شده مانند هویت پنداری وجود دارد. همچنین، در هر دینی مجموعه اخلاقیات، باورها و جهان بینی، اعمال و متون مقدس وجود دارد که پیروان دینی به آن باور دارند. علی رغم تعریفی که از دین ارائه داریم، کماکان هیچ تعریف مشخص و واحدی از دین وجود ندارد چرا که هر فرد و عالم دینی به زعم خود دین را تعریف کرده است. اخیراً، موضوعی تحت عنوان جهت گیری مذهبی مورد بررسی کارشناسان قرار گرفته است؛ منظور از جهت گیری مذهبی، باور و اعتقادی است که یک فرد به یک نیروی ماور الطبیعه، مقدس و لاهوتی دارد و بنابر باوری که دارد به یک سلسله قواعد اخلاقی دینی که شامل خودش، دیگر افراد و به عبارتی دیگر بندگان خدا و خداوند می شود، پایبند و متعهد است. جهت گیری دینی باعث می شود فرد به انجام برخی مناسک عبادی و دینی روی بیاورند و هدف او از انجام چنین مناسکی، جلب رضایت و خشنودی پروردگارش و در نهایت نزدیکی به او باشد. جهت گیری دینی دارای دو بعد درونی و بیرونی است؛ در جهت گیری درونی باور و ایده های اعتقادی شامل ایده ها و نگرش هایی می شود که پیروان یک دین به آن اعتقاد دارند، مثلاً در دین اسلام، جهت گیری درونی شامل اعتقاد به خداوند، اعتقاد به بهشت و جهنم و اعتقاد به دوزخ است. جهت گیری بیرونی در برگزیده اعمال و رفتاری است که نمود ظاهری داشته و قابل مشاهده است؛ مثلاً در دین اسلام، اعمالی همچون خواندن نماز، گرفتن روزه، پرداخت خمس و زکات به جهت کسب رضایت پروردگار انجام می شود.

۱- از جمله محدودیت های پژوهش حاضر، می توان به محدودیت سنی اشاره کرد. این پژوهش با لحاظ اهمیت دوران نوجوانی در هویت یابی، نمونه های خود را از مقطع ابتدایی (سوم تا ششم) برگزیده است.

۲- جامعه مورد نظر از لحاظ مکانی و آماری پراکندگی زیادی داشت.

پیشنهادهای کاربردی

□ آموزش سبک های هویت یابی دانش آموزان به مدیران و معلمان مدارس توسط آموزش و پرورش بوسیله کلاس های

ضمن خدمت

□ استفاده از شیوه های تربیت بر اساس دین و مذهب در مدارس برای دانش آموزان

بر اساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود که در مورد نقش دین در کمک به سلامت و تحکیم جنبه‌های روان شناختی مثبت از جمله احساسات مثبت، نشاط و امیدواری و دور شدن از مشکلات روان شناختی از طریق رسانه های گروهی، نهادهای عمومی و ... آموزش های لازم ارایه شود.

پیشنهادات پژوهشی:

۱. بر این اساس، به پژوهشگران بعدی پیشنهاد می‌شود با توجه به اهمیت مذهب و جهت‌گیری‌های مذهبی و متعاقب آن، لزوم شناخت عوامل مؤثر بر آن، برپایه بنیادهای نظری و پیشینه تجربی، متغیرهای فردی، اجتماعی، خانوادگی و فرهنگی را بررسی کنند
۲. در فرایند تأثیرپذیری مذهب از هویت، توجه به متغیرهای میانجی و تعدیل‌کننده به پژوهشگران علاقه‌مند پیشنهاد می‌شود.
۳. همچنین، با توجه به تحولاتی بودن سازه‌های هویت و مذهب، توجه به سن و گروه خاصی، تعمیم این یافته‌ها را به سایر دوره‌های تحول و سایر گروه‌های جوانان دشوار می‌کند؛ به همین علت، بررسی روابط دو متغیر مذهب و هویت در سایر دوره‌های تحول و در سایر جمعیت‌های جوان به صورت طولی یا مقطعی و انجام مطالعات کیفی به تبیین واریانس باقیمانده در پژوهش حاضر کمک می‌کند.

فهرست منابع

- آزاد ارمکی، تقی. (۱۳۹۶). فرهنگ و هویت ایرانی و جهانی شدن، تهران: نشر تمدن.
- احراری، منصور، (۱۳۹۰)، ارتقای روحیه و بهداشت روانی کارکنان (مجموعه مقالات اولین همایش علمی نگهداشت نیروی انسانی دفتر تحقیقات کاربردی نیروی انسانی ناجا)، تهران: پردیس دانش.
- احمدی علوان آبادی، سیداحمد؛ (۱۳۹۲)، مقایسه‌ای در طرز فکر مذهبی کلاس سوم دبیرستان‌های اسلامی و غیر اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران، کتابخانه دانشگاه.
- اسلامی، حسن (۱۳۹۷). جنسیت و اخلاق مراقبت. مطالعات راهبردی زنان، ۱۱(۴۲)، ۲۷-۴۴.
- امینی و همکاران (۱۳۹۸) تحلیل و ارزیابی هویت ملی و دینی دانشجویان دانشگاه کاشان و علوم پزشکی کاشان. پژوهشکده تحقیقات.
- بیابانگرد، اسماعیل، (۱۳۹۵)، اثرات تلویزیون بر رشد کودکان. فصلنامه سنجش و پژوهش، ۴(۱۱)، ۱۰۷-۱۱۹.
- حاجیانی، ابراهیم. (۱۳۹۸). جامعه‌شناسی هویت ایرانی، تهران: پژوهشکده تحقیقات.
- حبیب زاده، بهروز و علاقه بند، سعید، صادقی، سیما (۱۳۹۴). مقیاس های سنجش خانواده و ازدواج. تهران: انتشارات بعثت.
- حداد، ایوان یازبک و آدیث، لومیس؛ (۱۳۹۱)، گسترش ارزش‌های اسلامی در ایالات متحده امریکا، ترجمه افضل وثوقی، سازمان مدارک فرهنگی اسلامی، تهران.
- حسینی نسب، داود و علی اقدم، اصغر (۱۳۹۵). فرهنگ تعلیم و تربیت. تبریز: انتشارات احرار
- خادمی، عزت (۱۳۹۵)؛ «درک کودکان دبستانی از مفاهیم دینی، فصلنامه تعلیم و تربیت، ۲۷(۳)، ۳۲-۴۵.
- خرمشاهی، بهاء الدین، (۱۳۹۳) دین‌پژوهی، دایره المعارف دین، پژوهشگاه علوم انسانی، تهران.
- رستمیان، محمدعلی (۱۳۹۳)، مسؤولیت پذیری و وظیفه شناسی از دیدگاه قرآن و روایات اهل بیت (علیهم السلام). پژوهشنامه حکمت اهل بیت (ع)، ۱(۲)، ۲۳-۱۶.
- سبحانی، جعفر و محمدرضایی، محمد. (۱۳۹۳). اندیشه اسلامی ۲. قم: نشر معارف.
- سرمذ زهره. بازرگان عباس. حجازی الهه (۱۳۷۸) روش های تحقیق در علوم رفتاری. تهران آگاه.
- سروش، عبدالکریم (۱۳۹۶)، مدارا و مدیریت، تهران: انتشارات صراط.
- شریعتمداری، علی (۱۳۹۵). اصول و فلسفه تعلیم و تربیت. تهران: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل.

- شفیع آبادی، عبدالله (۱۳۹۷)، نقش خویشتن پنداری در موفقیت شغلی پزشکان، علوم پزشکی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۶ (۳)، ۱۵۴-۱۴۱.
- شهر آرای، مهرناز (۱۳۹۷)، روان شناسی رشد نوجوان، نشر علمی، تهران.
- صدیقی ارفعی؛ گنجی؛ یزدانی ورزنه و نادى راوندی (۱۴۰۰) رابطه سبک‌های هویت پنداری با جهت‌گیری مذهبی در دانشجویان. جامعه شناسی کاربردی، ۳۲(۸۱)، ۱۳۹-۱۲۱.
- مک کوپری، جان (۱۳۹۵)، تفکر دینی در قرن بیستم، شیخ شعاعی، عباسی، محمدرضایی، محمد، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ناجی، سعید (۱۳۹۳). برداشتی نواز تعلیم و تربیت اسلامی. فرهنگ، ۱(۶۹)، ۱۲-۱۵.
- نوایی، علی اکبر (۱۳۹۱). پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ۳(۹۵)، ۶۷-۸۸.
- واتسن، بل جی؛ (۲۰۱۰)، «روان‌شناسی دین در جوامع مسلمین»، ترجمه قربانی؛ فصلنامه قیاسات ۲ و ۳، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- وطن پرست، پارسب و شهسوارزاده جنگی (۱۳۹۹) بررسی رابطه ی دین داری و بحران هویت در بین دانش آموزان دبیرستانی شهرستان بم. همایش بین المللی روانشناسی و فرهنگ زندگی
- هدایتی، مهنوش و زراعت، زهرا (۱۳۹۶). کودکان و معلمان در کلاس ویگوتسکی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- هدایتی، مهنوش، رضایی، محمدهاشم، پیرانی، ذبیح، و هاشمی، مسعود (۱۳۹۵). تأثیر اجرای برنامه فلسفه برای کودکان بر نگرش ارزشی دانش آموزان پسر پایه هفتم دبیرستان شهر خرم‌آباد. تفکر و کودک، ۷(۲)، ۷۹-۱۰۴.
- هدایتی، مهنوش، و ماهزاده، حامد (۱۳۹۵)، «فلسفه برای کودکان» و مهارت حل مسئله اجتماعی. علوم تربیتی، ۲۳(۱)، ۲۹-۵۴.
- هیل، پیترو رالف هود (۲۰۱۲). معرفی مقیاس های دینی، ترجمه ی مسعود آذربایجانی و سید مهدی موسوی اصل پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- Berger, K.S. (2019). The developing person through the life span; New York: worth publishers.
- Cam, Ph. (2014). Commentary on Ann Margaret Sharp's 'The other dimension of caring thinking'. *Philosophy in Schools*, 1(1), 15-21.
- Casson, A. (2021) The right to 'bricolage': Catholic pupils' perception of their religious identity and the implications for Catholic schools in England. *Journal of Beliefs and Values*, 32(2), 207-218.
- Deaux, M. D. (2000). Identity style and well-being: Does commitment matter?, *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 3(9), 131-142.
- Hamzah, A. (2018). A comparative review of caring thinking and its implications on teaching and learning. *Learning and Instruction*, 15(1), 83-104.
- Hessenley, E. A. (2008). The Role of Social Support in Identity Formation: A Literature Review, *Graduate Journal of Counseling Psychology*, 1(8), 97-105.
- Jacobs ,G.& et al. (2012).The teachers sourcebook for cooperative learning. Gorwin press , inc.
- Kline, P. (2000). *Handbook of psychological testing*, London, Routledge.
- Leyshon, M., and Bull, J. (2021) The bricolage of the here: young people's narratives of identity in the countryside, *Social and Culture Geography*, 12(2), 159-180
- Long, J.H., and Chen, G.M. (2017) Impact of internet on adolescent self-identity development, *China Media Research*, 3(1), 99-109.

- Lonning , R . (2013) . Effect of cooperative learning strategies on student verbal interactions and achievement during conceptual
- Marcia ,J,E.(2017).Ego identity status: Relationship to change in self-esteem,"genral maladjustment" and authoritarianism. Journal of Personality, 3(5),118-133
- Native, A.(2014). Helping behaviors and math achievement gain of student 'Using cooperative learning . The Elementary School Journal, 94(3) ,285 – 297
- Paterson, J. E., Prior, G., & Field, G. (1995). Adolescent attachment to parents and friends in relation to aspect of self-esteem, *Journal of Youth and Adolescence*, 2(14), 365-376.
- Phillips, T. M., & Pittman, J. F. (2014). Adolescent psychological well-being by identity style, *Journal of Adolescence*, 30(10) , 1021–1034.
- Pojman, Louis p(2007) philosophy of Religion, An Anthology, Wadsworth .78997-107, pp. 1publishing Company, America.
- Schwartz, S. J. (2001). The evolution of Eriksonian and neo-Eriksonian identity theory and research: *A review and integration*, *Identity*, 1(2), 7-58.
- Slavin (2014); "Students Motivating Student to Excell : Incentives , Cooperative Tasks and Student Achievement . " The Elementary School Journal ;
- Smits, I., Soenens, B., Luyckx, K., Duriez, B., Berzonsky, M., Vleioras, G., & Bosma, A. H. (2008). Perceived parenting dimensions and identity styles: exploring the socialization of adolescents' processing of identity-relevant information, *Journal of Adolescence*, 3(21), 151–164.
- Stevens , R . J . , & Slavin , R . E . (2015) . Effects of cooperative learning approach in reading and writing . Elementary School